

Jean Baudrillard

A nihilizmusról

A nihilizmusnak ma már nincs az a sötét, homályos, baljós színezete, mint Wagner és Spengler idejében, a XIX. század végén. Már nem a dekadencia Weltanschauungjától (világnézetéből) származik és nem is az Isten halálából született metafizikai radikalitástól, sőt még csak nem is az ez utóbbiból levonandó következtetésektől. A mai nihilizmus az átlátszóság nihilizmusa, és ez bizonyos értelemben még sokkal radikálisabb, sokkal fontosabb, mint előzetes és történeti formái, mert ez az átlátszóság, ez a határozatlanság visszavonhatatlanul a rendszer tartozéka, valamint az elméleté, amely még elemezni próbálja e rendszert. Amikor Isten meghalt, Nietzsche még élt és kinyilatkoztatta Isten halálát; a nagy nihilista ott állt az Örökkévalóval szemben, az Örökkévaló holtteste előtt. De ma már nincs többé elméleti vagy kritikai Isten, hogy elismerje a saját halálát minden dolgok szimulált átlátszósága előtt, a valóság fölöttiségben megvalósított világ (Isten meghalt, valóság fölötti lett) materialista vagy idealista megvalósításának hamisítványa előtt.

A világegyetem és mi mindannyian elérkeztünk a szimuláció állapotába, a hanyatlás varázslatosan gonosz, bár nem is gonosz, hanem inkább közömbös területére: különös módon a nihilizmust nem a rombolás valósította meg teljesen, hanem a szimuláció és a hanyatlás. Az aktív és erőszakos fantazmáról, a mítosz és a korszak fantazmájáról, amely a nihilizmus történetileg volt, áttért a dolgok átlátszó, hamisan átlátszó működésére. Mi marad az elméletileg lehetséges nihilizmusból? Milyen új színtér képes kibontakozni, ahol a semmi és a halál *kihívásként*, tétként újrajátszható?

Minden kétséget kizáróan új és megoldhatatlan helyzetben vagyunk a nihilizmus eredeti formáihoz képest:

Első nagy megnyilvánulása a romantizmus volt: ez pedig, a felvilágosodás forradalmával együtt megfelel a látszatok rendje lerombolásának.

A szürrealizmus, a dada, az abszurd és a politikai nihilizmus a második nagy megnyilvánulás, amely megfelel az értelem (sens, meaning) rendje lerombolásának.

Az első a nihilizmus esztétikai formája (dandyizmus), a második a politikai, történeti és metafizikai forma (terrorizmus).

Ez a két forma már csak részben érint minket, vagy egyáltalán nem. Az átlátszóság nihilizmusa már nem esztétikai vagy politikai nihilizmus, már nem kölcsönöz sem a látszatok lerombolásától, sem az értelem parazsának eloltásától, sem pedig az apokalipszis utolsó árnyalataitól. Nincs már apokalipszis (csak amolyan esetleges terrorizmus próbálja tükrözni ezt, de ez már nem politikai cselekvés, és a megnyilvánulásnak csak egyetlen módja maradt, amely ugyanakkor az eltüntetés módja is: a média). Márpedig a média nem színpad, amelyen játszanak valamit, hanem csupán egy kilyuggatott szélű filmszalag, amely közvetítésének ha nem is a nézői, mindenesetre a befogadói vagyunk.

Az apokalipszisnek vége, ma már csak a semlegesség maga, valamint a semlegesség és a közömbösség formái vetülnek eléink. Gondolja meg, aki akarja, hogy ezekben vannak-e romantikus, esztétikai és semleges elemek. Én nem hiszem. Mindaz, ami megmaradt, nem egyéb, mint a sivár és közömbös formák, a minket megsemmisítő rendszer működésének bűvölete. A bűvölet viszont (a csábítással ellentétben, amely a látszatokhoz, és a dialektikus ésszel ellentétben, amely az értelemhez kapcsolódott) par excellence nihilista, az eltűnés módjára jellemző szenvedély. Az eltűnés minden formája elbűvöl minket, még a tulajdon eltüntetésünké is. Általános állapotunk a melankólia és a bűvölet egy akaratlanul is átlátszó korban.

Nihilista vagyok.

Megfigyelem, elfogadom és vállalom a látszatok lerombolásának beláthatatlan folyamatát (valamint a látszatok csábításáét) az értelem szolgálatában (ábrázolás, történelem, kritika stb.), mindez pedig a XIX. század alapvetően jellegzetes vívmánya. A XIX. század, a modernség igazi forradalma, a látszatok radikális lerombolásában áll, a kiábrándulásban a világból, valamint a világ kiszolgáltatásában az értelmezés és a történetírás erőszakosságának.

Megfigyelem, elfogadom, vállalom és elemzem a második forradalmat, a XX. század, a posztmodernitás forradalmát, amely az értelem lerombolásának beláthatatlan folyamata, a látszatok korábbi lerombolásához hasonlóan. Aki az értelemre kardot ránt, az az értelem által vesz el.

A dialektikus színpad, a kritikai színpad üres. Már színpad sincs. Az értelem már nem gyógyítható és értelemmel sem gyógyíthatunk: maga a gyógyítás is a közömbösítés általános folyamatának része.

Maga az elemzés helyzete szintén bizonytalanná, véletlenszerűvé változott: az elméletek cseppfolyósodtak (valójában a nihilizmus lehetetlen, mivel ez még mindig a vég elképzelésének makacs és elkeseredett elmélete, a Weltanschauung [világnézet] katasztrófája).

Az elemzés talán szintén az értelem lefagyasztása beláthatatlanul hatalmas folyamatának döntő eleme. Az elméletek értelmi többlete, versengésük az értelem szintjén valójában másodlagos az értelmet elapasztó és átlátszóvá tevő lefagyasztási együttműködésükhöz képest. Tudatában kell lennünk, hogy bármiképpen is működik az elmélet, mindig az értelem lefagyasztása irányában hat, előre vetítve a hamisítványokat és a közömbös formákat. Terjeszkedik a sivatag.

Az értelem lefulladásza a médiában. A társadalmi elem lefulladásza a tömegekben. A tömegek végtelen növekedése mint a rendszer felgyorsulásának függvénye. Energetikai zsákutca. A tehetetlenségi nyomatók tetőpontja.

A tehetetlenségi nyomatók a telített világban. A tehetetlenségi jelenségek felgyorsulnak (ha fogalmazhatunk így). A hitelüket veszített formák túlbúrjánzanak, és a növekedés lebénel ebben az áttételes túlbúrjánzásban. Ez tehát ennek a túlfejltségnek a titka, amely tovább halad önmaga végénél. Mindez a mi pusztító befejezettségünkre hasonlít: menni csak egyre tovább, ugyanabba az irányba – az értelem elpusztítása az egyre inkább terjeszkedő szimulációval. Tagadni tulajdon életünk végét egyre kifinomultabb tudatossággal: vajon nem ez a rákbetegség sötét titka? A túlfejltség bosszúja a növekedésen, a sebesség bosszúja a tehetetlenségi nyomatókon.

A tömeget a tehetetlenség gigantikus folyamata ragadja magával a gyorsulás útján. A tömeg az a túlfejlett, mindent fölemészítő folyamat, amely minden növekedést és minden értelmi többletet elpusztít. E rendszereket a nagyon határozott befejezettség rövidzárata bénította meg.

Ma a tehetetlenségi nyomatéknak ez a pontja az elbűvölő, meg ami rajta kívül történik (a dialektika diszkrét bája viszont továbbtűnt). Nihilista vagyok, abban az értelemben, ha nihilizmusnak számít a tehetetlenségi nyomatéknak ezt a pontját, a rendszer visszafordíthatatlanságának e pontját kitüntetett figyelemmel részesíteni.

Nihilista vagyok akkor is, ha nihilizmusnak számít megszállottan foglalkozni az eltűnés módjával, a termelési mód helyett. Eltűnés, apanézia (tompultság – a ford.), lefulladás. A *Verschwinden* (eltűnés – a ford.) dühödt lendülete. A transzpolitika az eltűnés módjának (a valóság, az értelem, a színpad, a történelem, a társadalmi elem, az egyedi elem eltűnésének) kiemelt területe. Őszintén szólva, már nem is nagyon lehet szó nihilizmusról: az eltűnésben, a sivatagos, véletlenszerű és közömbös formában nincs már pátosz sem, nihilista pátosz, a radikálisnak, a mitikus tagadásnak, a drámai előérzetnek a nihilizmust éltető, mitikus energiája sem létezik többé. Kiábrándulás sincs már, sőt csábító nosztalgia sem, a kiábrándulásnak ez a finom árnyalata. Csak az eltűnés maradt. Az eltűnés radikális módjának nyomát már Adornónál és Benjaminnál is megtalálhattuk, a dialektika nosztalgikus gyakorlásával párhuzamosan. Mert nosztalgia él a dialektika iránt és a legfinomabb dialektika először is nosztalgikus. Ám Benjaminnál és Adornónál létezett egyéb, jelentősebb árnyalat is, a rendszerhez kapcsolódó melankólia árnyalata, amely gyógyíthatatlan és túl van minden dialektikán. A rendszer melankóliája ez, amely ma ironikusan, minden körülöttünk lévő, átlátszó formára ráteszi a kezét. Ez a melankólia a mi elemi szenvedélyünk.

Ez már nem a spleen vagy a fin-de-siecle (századvégi – a ford.) lélek zavaros vágyakozása. Már nem is nihilizmus, amely bizonyos értelemben mindent normalizálni akar a rombolással és a nietzschei *ressentiment* (neheztelés, bosszúvágy – a ford.) szenvedélyével. Nem. A melankólia a működő rendszerek, a kurrens szimulációs rendszerek, a programozás és az információ elemi árnyalata. A melankólia az értelem eltűnésének, az értelem elpárologtatásának szerves tulajdonsága a működő rendszerekben. És mindannyian melankolikusak vagyunk.

A melankólia a telített rendszereinkre jellemző brutális érzéketlenség. Eltűnt a világból a remény, hogy még egyszer összemérhető lesz jó és rossz, igaz és hamis, vagy bármilyen értékek; eltűnt az erőviszonyok kiegyensúlyozásának és a tétnek a reménye. A rendszer mindenütt túl erős: hegemon.

A rendszer hegemoniája ellenében nagyra becsülhetők a vágy cselvetései, a hétköznapi, mikroszintű forradalmi gyakorlat, a roppant logikus, molekulárisan részletes okfejtés vagy akár a főzés tudománya. De mindez nem oldja meg azt a parancsoló erejű feladatot, hogy a rendszert fényes nappal kell megállítani működésében.

Ezt csak a terrorizmus tudja megtenni.

A rendszer működésének megakasztása törli el a rendszer maradványait, ahogy egyetlen ironikus mosoly az egész beszédet megsemmisíti, vagy a rabszolga engedetlenségének egyetlen villanása romba dönti az úr teljes hatalmát és örömét.

Minél egyöntetűbben uralkodik a rendszer, a képzelet annál inkább „beindul” a rendszer legapróbb megakadására. A kihívás, bármilyen mikroszkopikus is, mindig a láncolat meghibásodásának képe. Ma csak ez a megfordítás az egyetlen példátlanul jelentős esemény a politika nihilista és érzéketlen színpadán. Csak ez mozgósítja a képzeletet.

Ha nihilistának lenni azt jelenti, hogy a végső határig vinni a hegemon rendszereket, amelynél az erőszak már szinte nevetséges és talán éppen ez az a kihívás, amelyre a rendszer a saját halálával válaszol, akkor elméleti terrorista és nihilista vagyok, ahogy a többiek fegyverrel a kézben azok. Számunkra nem az igazság, hanem már csak az elméleti erőszak az egyetlen lehetőség.

De az ilyen érzés utópisztikus. Mert szép dolog lenne nihilistának lenni, ha létezne még radikalitás, ahogy szép dolog lenne terroristának is lenni, ha a halálnak, akár a terrorista halálának is, lenne még értelme.

Ám a dolgok kérdése e ponton változik megválaszolhatatlanná. Mert a radikális, aktív nihilizmusra a rendszer a saját semlegesítő nihilizmusával válaszol. Maga a rendszer szintén nihilista, abban az értelemben, hogy hatalmában áll mindent, azt is, amit tagad, a közömbösség öntőformájába zúdítani.

Ebben a rendszerben maga a halál is tulajdon nemléteének erényével tűnik ki. (A bolognai pályaudvar és a müncheni Október-ünnep: a halált megsemmisítette a közöny, a terrorizmus így teljesíti be önkéntelenül az egész rendszert, nem politikailag, hanem a közömbösség felgyorsult formájában, amely meg erősíti uralmát.)

A halálnak már nincs sem képzeleti, sem politikai színpada, amelyen ábrázolná, eljátszaná önmagát, szertartásosan vagy erőszakosan. Ez pedig a másik nihilizmus, a másik terrorizmus, a rendszer nihilizmusa, a rendszer terrorizmusa diadala.

Már egyáltalán színpad sincs, még minimális illúzió sem, amely a jelenségeket képessé tenné a realitás erejének befogadására, nincs már semmiféle színpad sem a mentális, sem a politikai szolidaritás számára: mit csinálnak Chilében, Biafrában, mi van a tengernyi menekülttel, a bolognai pályaudvarral, mi történik Lengyelországban? Mindez megsemmisül a televízió képernyőjén. A következmények nélküli események korát éljük (valamint a következmények nélküli elméletek korát).

Nem él már az értelem reménye. És kétségkívül, ez azért jó dolog: az értelem halálos. De a látszatok halhatatlanok, sebezhetetlenek az értelem vagy az értelmetlenség nihilizmusával szemben, a látszatok, amelyek az értelem rövid ideig uralkodott, amelyeket meg akart semmisíteni, hogy megalapozza a felvilágosodás uralmát.

És itt kezdődik a csábítás.

Romhányi Török Gábor fordítása

Jean Baudrillard (1929–2007) francia szociológus és filozófus. Forradalmasította a filozófia nyelvét, a marxista szociológiai elemzéstől eljutott a filozófia költészetéig, a költői filozófiáig. Több mint 35 könyvet és megszámlálhatatlan tanulmányt adott közre.

Álvaro Cunqueiro

A mór tükre

A mór, akiről beszélek, szurtos volt, akár egy mór, amilyenek az Isten elülteti amákvirágját a világ veteményesébe.

Színes fezt hordott a fején, az orrában és a fülében pedig ezüstkarikákat; a képe komoly volt, termete igen apró, hosszú harisnyába bújtatott lába ferde, éppúgy, mint a természete: a fősვნყსég rögtön előbűjt belőle, akárhányszor csak szerződést kötött az ebadta.

Hosszú lére eresztette a mondanivalóját, s a dolgokat olyan körmönfontan adta elő, mintha valami súlyos titkot bűzna az emberre. Még a neve is erre utalt, lévén, hogy a mi szerecsenűnket „Alsir”-nak hívták, ami mifelénk annyit tesz: titok.

Mágneseket és iránytűket árult, pletykalapokat az ismertebb emberek képeivel, ezenkűvűl mindenféle és fajta esszenciát, no meg történelemkönyveket, melyeket folyton magával cipelt a legkedveltebb históriákkal együtt, mint amilyen a *Bertalan*, *Berci és Kakamatyi*, a *Brabanti Genovefa*, *A szép Galiana szerelmei* vagy *Az Ördög szellentésének története* mőszű Gin Tabarie-től.

Ezűttal azonban nem kereskedűként jűtt Mirandába, a Porta szokásos ajánlólevelével, hanem abból a célból, hogy megfejtse a jelenést, melyet minden szombaton látott a tűkrűben, amit magával hozott, és hogy tudakozűdjön a sivatagi herceg esete felűl, aki konokul kitartott amellett, hogy megmérgez egy hasonszűrűt, mégpedig úgy, hogy orra alá dug egy barackot.

Megmérgezni ugyan nem mérgezte meg, de attól kezdve igencsak elgyengűlt Rufás sejk, és minden éjjel azt álmødta, hogy kardéllel vájják ki a szemét, amiért is üvűltve riadt fel. De már úgy megszállta a rettenés, hogy majd szűrnyet halt a félelemtűl, ami kegyetlen zsarnokká tette: megparancsolta, hogy mindenkűnek vágják le a kobakját, aki ferde szemmel néz rá. Egyszer aztán megvizsgálta őt, méghezűá alaposan, egy angol orvos az egyiptomi zsidű közösségbűl, aki ezűstkalapáccsal meghallgatta, vajon visszhangzik-e a homloka, eret vágott rajta, faggyűborogatást tett a halántékára, még szerecsendiűval is bedűrsűlte, és jűtékony hatásű hashajtű kűménymagot, továbbá hideg fűrdűt írűt elű a szemérmesebb testrészekre, sűt, lehetűleg még Parkins teát is, ami mindig megnyugtatja Angliában a vénkisasszonyokat, hogy áhítatosan vehesenek részt a Protestáns Inkviziciű szertartásain.

Mindezzel azonban ennek a Gallows nevű doktornak nem sikerűlt elűznie a rémálmot, és Rufás úr kezdte eszét veszteni, holott igencsak megérte volna meggyűgyűtani őt, mivel az összes arab királyságban ő volt az egyetlen, aki tudta, hogyan kell repűlni a varázsszűnyegen, és mikor kell kiherélni a harci tevüket. Eme titkos tudományokat szokás szerint legkisebb fiára hagyja majd halála óráján, ám ha fejűben az őrűlet a tetűpontra hág, biztos, hogy kimegy belűle az effűle tudás, már ami a repűlést és a kasztrálást illeti.

Mindez azonban csak kevesek fűlebe jutott el, hiszen, ahogy mondom, Alsir szeretett titokzatos mázt vonni történetei kűré, ami nem kevés fáradsággal járt – de ő nagyon önzetlen volt, kivève, ha pénzrűl esett szű.

A tükör, melyet magával hozott, egy olasz remek volt, ezüsttel bevont, lekerekített keretbe foglalva, kutya formájú fogantyúval. A tükör egy inga végén lógott, mintha az órasmester, aki csinálta, egy percmutató tükröt akart volna készíteni, hogy benne követhesse a múló órák menetét. De mit is mondhatnék...!

Alsir a tükröt a tilsi vásáron vette egy algériai zsidótól, aki bódéjában borsmentát, bájjalokat és szerencsepatkókat árult, én pedig Alsirtól és Elimas mágustól még azt is megtudtam, hogy a vásárt két mérföldre Lyontól és négy mérföldre Monterrosótól tartják. Óriási rét, telis-tele bódékkal; kilenc nemzet fiának van joga kirakni itt a rakományt. A kereskedők és a piaci árusok mellett itt van a brandenburgi őrgrof őrök is, akinek szintén van sátra; egyedül ő adhat el ebben a vásárban lovagoláshoz, illetve öszvéreléshez használatos patkókat, mivel a Teuton Sereg sekrestyéseinek csupán szamaragolásra van engedélyük. Mondom, messze földön híres vásár ez, ahol az égvilágon mindent adnak-vesznek, még azt is, ami nincs.

Megvette a tükröt Alsir, és el is adta a dániai Helsingórben egy grófkisasszonynak, aki az ottani várban él, s akit Ofélia úrnőnek hívnak. Mivel zuhogott az eső, mindenki egyetértett abban, hogy menedéket adnak a mórnak a várban, melynek hatalmas falait a viharos tenger verdeste, udvarát pedig a tengeri szelektől egy temploméhoz hasonlatos kupola védte.

– Gondtalanul leheveredtem – mesélte Alsir gazdámnak, Merlínnek –, hogy úgy mondjam, fülem-farkam elengedtem, hiszen fáradtan érkeztem a tilsi vásárról. Boldogan elszenderültem, és azt álmodtam, hogy Ofélia úrnővel játszodom, ahogyan a tizenöt éves, fehér nyakú grófnőcskével szokott az ember... Álomból hirtelen nagy sikoltozásra ébredtem. A grófnő főkomornája jött értem, hogy asszonya elé vezessen; jöllehet, csak amúgy félig felöltözve jött, még a hajsütővasak is benne maradtak néhány szál maradék hajában, de kezében, mellyel a hálóingét fogta össze, azért a kontyhálót is ott szorongatta. Hiába, Helsingórben nagy úr az etikett.

Bekísértek a grófkisasszony szobájához, aki egyszerre sírt, nyögött, nevetett és ordított. Hamlet király orvosa éppen ánizzsal ízesített hársfateát itatott vele, hogy észhez térjen. Mindenki nekem támadt, és azzal vádolt, hogy elátkozott tükröt adtam el a kisasszonynak, melyben lefekvéskor, midőn a haját fésülte, megjelentek a négy sors szellemei, egy körtefából kipattanó ördög, egy ló, amely a várfalból a tengerbe ugrik, végül maga a grófkisasszony is, aki belefulladt az alatt hömpölygő folyóba, meg egy jégmadár, aki keblének édes halmai között lel nyugalmat. Én nem tudtam a tükör boszorkányságáról, és hiába könyörögtem, hogy higgyenek nekem; visszavették a pénzt, és megparancsolták, hogy másnap reggel menjek kihallgatásra Dánia királyához, ehhez a Hamlet úrhoz, akiről már szóltam.

Le sem hunytam a szememet, az éjszaka hátralévő részében bámultam magam a tükörben, míg az arcom előtt, mint valami felhő, színes ruhába öltözött emberek sokasága hömpölygött, meg a fehér paripa, ahogyan a tengerbe veti magát... a vízbe fúlt Ofélia úrnő, akinek a vízparti fűz lehajló ága belekapaszkodott kék ruhájába, és ide-oda forgatta maga körül drága testét... most épp a feje volt az, mely megtörte a hullámok útját. A grófkisasszony nagy, kedves zöld szeme tágra meredten bámult a semmibe.

Ez volt a látomásom, amikor egyszer csak éjfélvert a toronyóra a bástyán, mire minden elmázolódott a tükörben, és én egyedül maradtam, fekete arcom ragyogott csupán a gyertya fényében. Azonnal tudtam, hogy a tükör jelenései csak szombat éjjel mutatkoznak meg, és hogy a félhomályban, éjfélkor látott rengeteg jóslat közül néhány dolog valóra válik.

Elhallgatott Alsir, mintha gondolataira fájdalmas árnyék hullt volna, gazdám pedig, köpenyének selyembélésével lomyonját tisztogatva, nagyon komolyan így szólt:

– Ez a tükör, melyet magadnál hordasz, Alsir, számomra éppoly ismerős, mint a ház, amelyben lakom, mivel készítésében minden erőmmel és tehetségemmel részt vettem, Velence megbízásából, melynek kormánya a legtitkosabb kormány a földön, melyet valaha is egy nép magáénak mondhatott – azzal mulatja az időt, hogy a jövődöt próbálja felfedni.

De jaj, az történt, hogy megpiszkáltam a tükör foncsorát, és az az átkozott tükör attól fogva elkezdte összekutyulni a jövőt az általa kiesztelt dolgokkal. Még embereket is kitalált az engedetlen tükre, Velence urai például mint az örültek kerestek egy gyilkost, aki csupán a tükör képzeletében élt. Halottak, fűszerrakományok és török gályák után kutattak, melyek szintén a tükör fantáziájának szüleményei voltak, nem is beszélve az elrejtett kincsekről és gyógyvízzel teli serlegekről.

Én, Alsir barátom, most megveszem tőled ezt a tükröt, ugyanannyiért, amennyiért te Tilsitben vásároltad, sőt egy kicsit többet is adok érte, felszámítva a kamatokat, és ezer szilánkra töröm, anélkül hogy megvárnánk a holnapot. Ugyanis szombat lesz, és megnézhetnének a tükörben a vízbe fült Ofélia úrnőt, akit Dánia folyója a tenger felé sodor. Ez a jelenés talán az egyik valódi jóslat ama kevés igazság közül, melyeket egykor a tükröm elmesélt.

Gazdám felegyenesedett, a nagy asztalhoz lépett, és fiókjából egy arannyal teli zsákot vett elő, majd leszámolt tizenegy és fél aranyat, csengve-bongva belepotyogtatva Alsir tölcserét formáló tenyerébe, aki azért még egyszer átszámolta, mielőtt mind elrejtette volna a pénzt a belső zsebébe.

– Természetesen, amit uraságod parancsol – mondta –, az előtt én fejet hajtok. Valamit ebből a tükörből Hamlet úr is megértett, amikor elmentem hozzá kihallgatásra. A herceg úr szokása szerint a trónon ült, melyen egy faragott kígyó tekergett, s egy koponyát simogatott. Azt kívánta, hogy telepedjem a lábai elé, és azon a csodálatos, zengő hangján beszélni kezdett hozzám. Szerinte az a tükör nem lehet valódi orákulum, ezért nem kell mindent Szentírásnak venni, amit mutat. „Nem akarom ezt a tükröt az én Dániámban látni: inkább kell tűrni a jelen gonoszt, mint ismeretlenek felé sietni! Hisz az álom, mely megszületik bennünk, maga is pusztá árnyék. Ami pedig a szépséges Ofélia úrnőt illeti, nem lehet, hogy ez a tükör csupán part menti rózsaszálhoz akarta őt hasonlítani, ami, mint minden virág, nyáron lehull a habok közé, s lágyan lebeg a hullámok hátán? Vidd el a tükrödet az én országomból, Alsir, és ha egyszer füledbe jut, hogy igaz volt, amit láttál a foncsorban, akkor jobban teszed, ha hozzávágod az első kőhöz, ami az utadba akad.” Ezeket mondta, végül felemelkedett a trónszékről, majd bal karjára vetve fekete palástja lebernyegét, a koponyát pedig az ablakba helyezve, barátságosan és bánatosan búcsút vett tőlem Hamlet király.

Merlín úr pozdorjává törte a tükröt a nagy mozsárban, ezer kis szilánkját összekeverte sóval és kasztíliai fokhagymával, én pedig megfőztem a kristályszemeket a sütőben, ahogyan kívánta.

E dolgok végeztével, hogy Rufás sejket is meggyógyítsa, gazdám különleges főzetet készített, meg néhány hashajtó pirulát, majd nyomatékosan azt kérte Alsirtól, hogy küldjön híreket a kasztráló hercegről.

A mór megajándékozott engem *Az Ördög szellentésének történetével*, hátlából, amiért olyan jól tartottam a szamarat, melyen utazott, hogy még ki is szedtem szegény pára orrából egy bolhát.

– Nem akartam elárulni Alsirnak – mondta gazdám, miután a mór eltávozott –, hogy azóta be is teljesült az Ofélia úrnő haláláról szóló jóslat; csalánból és kakukkfűből font koszorút a folyó partján, s füzérét a víz fölé hajló fűz ágára függesztené, mikor a gonosz ág letört s ő maga a síró folyamba zuhant alá. Én mondom neked, Felipém, nincs király a földön, akinek több oka lenne a bánatra, mint ennek a Hamlet királynak Dániában!

Keszthelyi Nóra fordítása

Álvaro Cunqueiro (1911, Mondoñedo–1981, Vigo): spanyol és galego nyelven alkotó novellista, regényíró, költő, újságíró és szakácskönyvszerző. A XX. századi spanyolországi próza egyik legjelentősebb alakja. Sejtelmes hangulatú, szecessziós stílusú keretes novellagyűjteményeiben (*Merlin és családja*, *És ha az öreg Szindbád...*) a patriarchális nemesi életforma felbomlását mutatja be. Hatása a modern galego irodalomra szinte felbecsülhetetlen.

Svetislav Basara

Hamlet, remake

(Részlet)

ELSŐ KÉP

(Hamlet Helsingör falain áll. Láthatóan mélabús. De alig látható. Hallani a hullámok moraját. Villámlik. Esik a hó.)

HAMLET Én, Sándor, Fülöp makedón király fia...

(A sűgő hangja a háttérből: Valami búzlik Dániában...)

HAMLET *(Megigazítja a ruháját).*
Á, igen! Valami búzlik Dániában. Tény! Ha jobban meggondolom, minden romlott. Én is romlott vagyok. A nemesség, mint osztály, kezd széthullani. Hát romlunk. Történelmi szerepünknek vége. Csak ezt még senki nem fogta fel. Vagy csak úgy tesznek...

(Horatio jön.)

HORATIO Herceg, rossz híreket hozok. Az apja meghalt.

HAMLET Hogy tudta velem ezt tenni? Tegnap még életben volt. Nem vártam, hogy ez olyan gyorsan meglesz. Bajra baj. Most már nemcsak romlott, árva is vagyok. A politikai helyzet a végletekig feszült, és én nem nőttem fel hozzá. Jó... Ha meghalt – nyugodjék békében. De Dánia még romlottabb lesz.

HORATIO Lehetetlen. Dánia nem lehet romlottabb. Az Ön apja azonban biztos még jobban megromlik majd.

HAMLET Mit lehet itt tenni? Méltósággal fogjuk eltemetni. És jó

mélyre, hogy ne lehessen nagyon érezni. Azonban, kedves Horatióm, ha nekünk az vigasz, Anglia is romlott. Hogy Spanyolországról ne is beszéljünk! Hát még Franciaország?! Jól csak Oroszország tartja magát.

HORATIO Ez azért van, mert éretlen. Hogy valami megromoljon, annak előbb meg kell érnie. Vegyük például Anglia esetét. Érett nép. Náluk a romlásnak nagy hagyománya van. De még nem mondtam el mindent. Vártam, hogy talpra álljon a megrendülés után.

HAMLET De hisz nem is voltam megrendülve! Mi a megrendítő abban, ha valakinek meghal az apja? Számomra, mint minden filozófus számára, az lenne megrendítő, ha az apák sosem halnának meg. A dolgok jó oldalát kell nézni. Vegyük az én esetemet: ha az apám nem hal meg, kétségtelenül én öltem volna meg. Semmi személyes, ez a hatalomért folyó harc, dinasztikus viszálykodás. Ennek a filozófusok sem tudnak ellenállni. Engem is, önmagát is megkímélte a kellemetlenségektől. Hát nem szebb természetes halállal meghalni, mint megvárni, hogy a saját fiad öljön meg? Úgyis egyre megy. Megparancsolom, hogy balzsamozzák be, és hogy egy kis piramisba temessék. Mint a fáraókat...

HORATIO De mi keresztények vagyunk.

MÁSODIK KÉP

(A királyi hálószoba. A királynő és Claudius az ágyban fekszenek.)

KIRÁLYNŐ Oh-hó! Először sajnáltam a halott királyt, de most, az első házasságom után már látom: semmit sem vesztettem. Sokkal jobb vagy az ágyban. Az, összehasonlíthatatlanul. Négy orgazmus! Belőled jó király leszel.

CLAUDIUS Mért használsz durva szavakat? Ne tedd! Mégiscsak a bátyám volt. Az államügyek kimerítették, és ez a potenciájára rossz hatással volt. Én nem akarok király lenni. De felelősséget érzek. Nos, ha jó király leszek, nem lehetek jó szerető is. Ilyenek az etikusi szabályok.

KIRÁLYNŐ Ne túlozz! Nem kell, hogy túl jó király legyél. A világ különben se tudja értékelni azt. Hiábavaló igyekezet. Nézd a történelmet: a legnagyobb hírnevük azoknak a királyoknak van, akik nem voltak jók. Különben ha mindent akarsz is, nem tudsz sokat tenni. A fiam, az unokaöcséd azt mondja, hogy Dánia romlott.

CLAUDIUS Ó, az a suhanc! Sokszor aggódom miatta. A hite miatt gyakran válságba jut. Nemrég az istennel azonosult. A besúgóktól hallottam: azt akarta, mint Jahve, hogy...

KIRÁLYNŐ Állj! A tetragramát nem szabad kimondani.

CLAUDIUS Hát hogy mondjam?

KIRÁLYNŐ Adonáj. Vagy Sadáj.

CLAUDIUS Jó! Elképzelte, hogy Adonáj, és utat akart nyitni a Balti-tengeren át, hogy a csapataink Svédországba meneteljenek, hogy a svéd csapatokat maguk után csábítva menekülni kezdjenek. És

amikor a hadseregünk szárazon van, bezárja utánuk a tengert, hogy elárassza a svédeket. Mint a patkányokat.

KIRÁLYNŐ Mért? Tán háborúzunk a svédekkel?

CLAUDIUS Az ördög tudja. Valószínűleg igen.

KIRÁLYNŐ Hát akkor mért nem engedték meg Hamletnek, hogy a szándékát megvalósítsa?

CLAUDIUS Megengedték! De a svédek nem dőltek be.

KIRÁLYNŐ Kakukktójások.

CLAUDIUS Agyafúrtak. De nem jó, hogy Hamlet azt hiszi, hogy ő az isten. Ennek rossz vége lehet. Ő nem lenne a szeretet istene, a misztikus isten. Messze nem! Kénes esővel öntene le minket, a bűneinkért megbüntetne, sóbálvánnyá változtatna bennünket, sáskahadat küldene. Mindazt tené, amit Jahve tesz...

KIRÁLYNŐ Sadáj, megbeszéljük.

CLAUDIUS Na, elég. Én muzulmán vagyok. Nem vagyok köteles tisztelni a zsidó-keresztény vallást. Allahu akbar! Muhammaduj-rasul-ullah. És pont. Nekem a vallás tiltja, hogy disznóhúst egyek, hogy faragott képeket tiszteljek, és hogy a kocsmákban kiegyenlítsem a számlákat.

KIRÁLYNŐ De hisz a disznóhúst te eszed!

CLAUDIUS Néha. Senki se tökéletes. Viszont a számlákat soha nem egyenlíttem ki a kocsmákban.

KIRÁLYNŐ Szerencsétlen, a hitedet, amelyben születted, a legaljasabb szándékkal hagytad el.

CLAUDIUS Nem igaz! Lélekben keresztény maradtam. Soha nem tértem volna át az iszlámra, ha a kereszténység nem gátolná a poligámiát.

KIRÁLYNŐ Az mi?
 CLAUDIUS Többnejűség.
 KIRÁLYNŐ És hány feleséged van, szerencsétlen?
 CLAUDIUS Tizenöt.
 KIRÁLYNŐ Akkor a muzulmán törvényeket is áthágtad. Az iszlám hét feleséget enged meg.
 CLAUDIUS Á, dehogy. Nemigen tördnek vele.
 KIRÁLYNŐ Egyáltalán minek kell neked ennyi asszony?
 CLAUDIUS Fogalmam sincs. Van egy mondás: az asszony jóllakik – a káposzta megmarad. De ez a mondás nem pontos. Ahány asszony, naponta annyi káposzta tűnik el. Kiadások, csak kiadások. De hagyjuk most a népi bölcsességeket és az arisztokrata butaságot. Engem Hamlet nyugtalanít. Ő érzékeny lélek. Nem tudom, hogy fogadja majd a házasságunk hírét. Félek, ettől még komorabb hangulatba esik. Ilyen hangulatban az embernek sok minden eszébe jut.
 KIRÁLYNŐ Gondolod, hogy kezét emel magára?
 CLAUDIUS Azt nem. Annyira nem bolond. De tehetne valami rosszabbat. Megölhetne minket.
 KIRÁLYNŐ Ostobaság. A fiam egy hangyát se tudna eltaposni.
 CLAUDIUS Egy hangyát se, mondd. Pedig tegnap 3400 hangyát taposott el, meglőtte a vadász-kutyámat, a kocsmáros lányának a fenekébe csípett, a vadászon megölt három őzbakot, 35 fürjet és 24 nyulat. Nem tudom, mért játszol te is a kezére a törekvéseiben, hogy a történelemben mélabúsként és mint jótét lélek lépjön, akit a történelem kerek morzsol?

KIRÁLYNŐ Túl sötéten látod a dolgokat.

CLAUDIUS A fekete a kedvenc szímem.

(Nekilátnak a szerelmi előjátéknak. De nem alszik az ördög. Az égből, vagy pontosabban sehonnét, egy pilóta pottyan le, rajta az ötvenes évek végén hordott pilótaruha. A királynő és Claudius elképedve néznek...)

HARMADIK KÉP

(Helsingör falai. Francisco és Bernardo egy repülőroncsot néznek a fal alatt.)

BERNARDO Bernardo, látod, amit én látok? Miféle ördögi szerkezet az a fal alatt, ezer villám! Az előbb még nem volt itt. Az ördög keze lehet a dologban. *(Halkan.)* Vagy a hibbant hercegünk álmódott itt. Lassan felébredt, és a parton felejtette az álmat. Elfog a borzongás.

FRANCISCO Mindenekelőtt én nem vagyok Bernardo. Bernardo a norvégok elleni háborúban halt meg. Én Francisco vagyok, Francisco Bohr, ük-ük-ük-ükapja Niels Bohrnak, a leendő híres dán fizikusnak. Ezért vigyázz, hogy beszélj velem. Különben engem is elfog a borzongás. Átkozott ez a hely.

BERNARDO Na és akkor? Mit henegegsz? Én Bernardo Kierkegaard vagyok. Az ük-ük-ük-ükunokám Søren Kierkegaard, az ismert dán filozófus. A természettudományok cseppet sem fontosabbak, mint a bölcsészet. De hagyjuk ezt. Az utódaink úgysem fogják értékelni az erőfeszítéseinket, pedig anélkül nem is létezhetnének. Hányszor kellett csak azért kikerülnünk a halált – és néha majdnem könnyebb lett volna odaveszni –, hogy

utódokat teremthessünk, akik pedig szégyenkezni fognak majd, mert alacsony származású közkatonák voltunk. Átokfajzatok! Ha már megemlítetted a háborút: nem is tudtam, hogy harcoltunk a norvégekkel. Azt hittem, a poroszokkal háborúztunk.

FRANCISCO Nem, a poroszok voltak azok, akik harcoltak a norvégok oldalán. A norvég békeszerető nép. Igazi skandinávok. Viszont a poroszok nem tudnak nyugton maradni. Ha történetesen nem háborúznak senkivel, akkor elmennek harcolni olyan országokért, akik háborúznak. Tiszta barátságból. Csak élelemért és lebensraum.

BERNARDO Biztos, hogy sokra viszik majd. Egy nap meghódítják a világot.

FRANCISCO Hasztalan. Addigra a világ teljesen romlott lesz. Csönd! Jön a herceg. Egészen komor és méla. Sötét gondolatok nyomasztják.

HAMLET Húséges őreim, van-e valami új?

BERNARDO Semmi új a nap alatt.

FRANCISCO Nem épp úgy van, uram. Bernardo ük-ük-ük-ükapja egy filozófusnak, ezért a dolgokat sötéten látja. Valójában a stockholmi követünk fél órája füstjelekkel jelentette, hogy Svédország is romlott.

HAMLET Ez nem új dolog. A nagykövet csak pazarolja az időt és a pénzt. Régi híreket küld. A svédek egyébként ügyesek. Ilyenkek teremtette őket az isten. A romlottságukat pénzre váltják: a híres sajtjuk tele van fehér meg zöld penésszel, és lyukkal.

FRANCISCO Uram, a svájciak készítik a sajtot, nem a svédek.

HAMLET Tévedés. Még egy történelmi téveszme. A svájciak órákat gyártanak. A téveszméket azonban nehéz kiirtani. Századokig mindenki azt fogja gondolni, hogy a svájci sajt Svájcban készül, és nem Svédországban. Mert – figyeljete! – Svájc egyáltalán nem romlott. A ritka országok egyike, amelyik nem az. Éppen ezért halálosan unalmas.

BERNARDO Van még egy újság. A falak alatt valami furcsa szerkezet áll.

HAMLET Láttam. Kinézetre olyan, mintha abból az anyagból készült volna, amelyből az álmokat szövik. Félek, hogy ez a trójai ló.

FRANCISCO Nem halottam erről a fajtáról.

HAMLET Ritka és veszélyes.

(Horatio jön.)

HORATIO Nehéz idők várnak ránk, herceg. Tegnap Rabelais mesternek erre az évre szóló jóvendölését olvastam. Szörnyű idők.

HAMLET Rosszabbra is rászolgáltunk. Az eszmék középpontja mind jobban elvész. A dolgok nincsenek többé a helyükön. Reggel, mikor felébredtem, a ruhám nem a széken, hanem a sarokban volt. Minden összevissza. Ez a felfordulás nehezen állítható meg. Senki nem tiszteli az időseket. Még az idősek se.

HORATIO Igen, herceg. Emlékezzen vissza arra, amit egyszer mondott, hogy ma már senkiben sincs kúrászi, hogy megölje a saját apját. Mindenki türelmesen várja, hogy meghaljon. A türelem a hitványak leggyilkosabb fegyvere.

(Egy udvaronc jön.)

UDVARONC Uram, megérkezett ökegyelmessége, Fiorucci bíboros úr,

a Szentatya, második Innocenti pápa küldötte. Nem – a harmadiké. Vagy... mégis a másodiké.

HAMLET Mondd, hogy jöjjön be.

(A küldött jön.)

BÍBOROS Herceg, a Szentatya halotta az apja halálhírét. Engem küldött, hogy a legmélyebb együttérzését kifejezzem. Hogy közöljem Önnel: erre a könyörtelen eseményre nem került volna sor, ha nem veszik át Martin Heidegger eretnek tanait. Elnézést! Nem tudom, mi van velem. Martin Luther Kingét. Nem, bocsánat! Még a nevét se tudom kimondani: Martin Lutherét. Egyúttal Őszentsége reméli, hogy Őfelsége nem lett megmérgezve, vagy – a hagyományaik szellemében – álmában megölve.

HAMLET In nomine patris, et filii, et spiriti sanctus. Szép, hogy eljött kinyilvánítani a részvétét. De mi nem tudjuk, ki az a Martin Krpan úr, akit maga emleget...

BÍBOROS Luther!

HAMLET Nem ismerjük azt az urat. Egy kis, keresztény nép vagyunk Északnyugat-Európában. Romlott föld. Épphogy tengődünk.

BÍBOROS Vatikánban is így vélekednek Dániáról. Mendemondák keringenek arról, hogy egy bizonyos számú főember felvette itt az iszlámot, hogy több asszonyt tudjanak tartani. A buddhizmus úgyszintén gyökeret ereszt. Virágzik a fekete mágia. Paracelsus, az az eretnek, zavartalanul gyógyít, és mindenféle csavargónak meghosszabbítja az életét. Tudják maguk, hogy hova vezet ez?

HAMLET Hogy őszinte legyek: nem tudom.

BÍBOROS Oda fog vezetni, hogy Dániában végül férfiak majd férfiak-

kal házasodnak. Még hozzá templomban. A nőkből papok és püspökök lesznek.

HORATIO Nem vagyok benne biztos, hogy ez olyan szörnyű lesz. Ami a muzulmánokat illeti, amint Hamlet a trónra kerül, etnikai tisztogatást végzünk. A buddhisták különben se zavarnak senkit, és kevesen is vannak. Paracelsus, excellenciás uram, nem dán, hanem svájci. És különben is 120 éve halott. Ha már megemlíttette a fekete mágiát, emlékeztetném magát arra, hogy második Szilveszter pápa, nem, a negyedik, a trónra az ördöggel kötött szerződés révén jutott.

BÍBOROS Ezek ocsmány inszinuációk.

HAMLET Ezek tények. Olvastam rólok.

BÍBOROS Hagyjuk az irodalmat. Ideje, hogy nyilatkozzatok. Katolikusok vagytok-e vagy eretnekek?

HORATIO Ilyesmikkel mért nyugtalanítja a herceget, aki gyászol? Mért nem beszél a püspökökkel?

BÍBOROS Beszéltem velük. Hallani sem akarnak. Az eretnekek megengedik a papoknak a nőülést.

HAMLET Ha így van, kötelességem tisztelni az akaratukat. Ez tisztesebb, mint ha házasságon kívüli közösségekben élnének, ahogy a maguk papjai.

BÍBOROS Ez blaszfémia. Exkommunikálom magát az egyházból.

HAMLET Már exkommunikálva vagyunk. Magát fogjuk exkommunikálni Dániából. Mars ki, mars ki Dániából! Mi protestánsok vagyunk. Közölje mindenki: örökre protestánsok maradunk.

(A bíboros morogva megy el. Hamlet és Horatio is távozik.)

NEGYEDIK KÉP

(A királyi hálóterem. A királynő, Claudius, a pilóta. Polonius kilép a függöny mögül.)

CLAUDIUS *(Poloniushoz.)* Te hogy kerülsz ide?

POLONIUS Leskelődöm.

CLAUDIUS Mért utánam?

POLONIUS Azt parancsolta, hogy mindent kilessek. A parancs az parancs.

CLAUDIUS *(A pilótához.)* Te meg ki vagy? Az új udvari bolond? Beszélj!

PILÓTA *(A levegőbe szagol.)* Régen volt! Brian Kelley kapitány. US Air Force! Itt valami búzlik...

CLAUDIUS Szóval úgy, kapitány. És honnét jöttél?

PILÓTA Amerikából.

POLONIUS Hazudik, felség. Amerika még nincs felfedezve.

CLAUDIUS Biztosan svéd kém vagy.

PILÓTA Nem igaz! Én amerikai tiszt vagyok.

POLONIUS Az ördögöt vagy az! Gondolod, hogy mi bolondok vagyunk? Hogy elhiszzük, hogy ame-

rikai tisztetek léteznek, Amerika pedig nem létezik? Valld be, hogy ki vagy, és hogy mit csinálsz itt, a király lakosztályában!

PILÓTA Hogy őszinte legyek – nem tudom. A bermudai háromszög környékén repültem rutinfeladattól. Egyszer csak megbolondultak a műszereim, és én itt találtam magam. For Christ sake, mi búzlik itt ennyire? Nem szellőztetitek a színházat, vagy mi?

CLAUDIUS Ez Hamlet komédiásai közül lehet az egyik. Most már minden világos előttem. Úgy beszél, mint aki részeg. Furcsán van felöltözve. Az idősebbet nem tiszteli. Őrség! Ezt a színészt repítsetek ki az utcára!

(Őrök jönnek be. A pilótát a kijárat felé húzzák. Ő ellenáll.)

PILÓTA Várjatok, hallgassatok meg! Én amerikai tiszt vagyok, nem színész! Nem színész! Nem színész!

CLAUDIUS Polonius, mars a függöny mögé!

POLONIUS A szolgálatára, felség.

b. pap endre fordítása

Svetislav Basara 1953-ban született Bajina Baštában. Több mint húsz könyve jelent meg (regény, elbeszélés, esszé). Számos szerbiai irodalmi díjat kapott, köztük az év könyvének járó Min-díjat 2006-ban *A Parkinson-kór tündöklése és bukása* című regényéért. Első igazi remeklése, a *Feljegyzések a biciklistákról* magyarul is megjelent 2000-ben, a JAK–Osiris kiadásában.